

УДК 371.019

*Румянцева Т. В.,**к. пед. н.,**доцент кафедри освіти дорослих
Інституту перепідготовки
та підвищення кваліфікації
Національного педагогічного
університету
ім. М. П. Драгоманова*

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ГУВЕРНЕРІВ У ПРОЦЕСІ ВУЗІВСЬКОГО НАВЧАННЯ

У статті розкрито теоретичні й практичні аспекти соціально-педагогічної практики майбутніх соціальних гувернерів під час навчання у виші. Автор доводить, що зміст та організація практики, ретельний відбір баз її проходження, кваліфіковане керівництво сприятимуть адаптації майбутніх гувернерів до обраної професії, розвитку особистісних і професійних якостей, удосконаленню фахових умінь й навиків студентів.

Ключові слова: *соціальний гувернер, соціальна дезадаптація, соціально-педагогічна практика, неурядові організації, професійна підготовка.*

В статье раскрыты теоретические и практические аспекты социально-педагогической практики будущих социальных гувернеров во время учебы в вузе. Автор доказывает, что содержание и организация практики, тщательный отбор баз ее прохождения, квалифицированное руководство будут способствовать адаптации будущих гувернеров выбранной профессии, развитию личностных и профессиональных качеств, совершенствования профессиональных умений и навыков студентов.

Ключевые слова: *социальный гувернер, социальная дезадаптация, социально-педагогическая практика, неправительственные организации, профессиональная подготовка.*

The article refers to the practice of the future social organization tutor during their university studies. The author believes that it is important to define the purpose, objectives and principles of practice to provide students with scientific and methodological tools, skilled managers.

Keywords: *social governer, social desadaptation, social and pedagogical practice, non-governmental organization, professional training.*

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Формування фахівця нового типу, здатного компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладів соціальної роботи, провідним структурним елементом й пріоритетною формою навчальної діяльності якого є практична підготовка, – основне завдання вищих навчальних закладів, що готують майбутніх соціальних педагогів. Відповідно до соціального замовлення на регіональному рівні й згідно з рекомендаціями МОН України (“Перелік спеціальностей, спеціалізацій, їх поєднання та класифікація для підготовки педагогічних кадрів освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст”) (2001 р.) введено різноманітні спеціалізації з фаху “соціальний педагог”, як от: соціально-правовий захист дітей і молоді; дозвіллезнавство; організація театрально-гурткової роботи; сімейне гувернанство; соціально-педагогічна робота з сім’єю; соціально-педагогічна робота з громадськими дитячими та молодіжними організаціями; соціальний менеджмент; соціально-педагогічна робота з пенітенціарними установами; соціальний супровід дитячого сімейного будинку та прийомної сім’ї; психолого-педагогічне консультування в реабілітаційних центрах; психолого-педагогічне консультування у профілактичних спеціалізованих центрах; менеджмент ресурсного центру соціальної роботи; організатор соціально-виховної діяльності у школах інтернатного типу; менеджмент соціальної студентської служби; організація рекламно-інформаційної соціальної роботи; соціальний супровід дітей з обмеженими функціональними можливостями; соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки.

Зокрема, соціальний гувернер – це спеціаліст з медико-соціальної реабілітації дітей-інвалідів для роботи в сім’ях і соціальних закладах,

метою діяльності якого є соціалізація дітей-інвалідів, застосування засобів первинної профілактики задля усунення несприятливих явищ у розвитку та функціонуванні психіки дитини, виявлення й розвиток потенційних можливостей самореалізації дітей-інвалідів, розповсюдження психолого-педагогічних знань серед батьків. Соціальний гувернер – це вихователь, який працює з дитиною-інвалідом індивідуально, забезпечує її навчання, прищеплює навички самостійної роботи, розв’язує питання соціального забезпечення та проведення вільного часу. Підготовка такого фахівця потребує спеціально організованої теоретичної та практичної підготовки у вищій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Численні науково-теоретичні дослідження свідчать про інтерес науковців до різних аспектів діяльності соціального педагога та його підготовки. Структура та функції соціально-педагогічної діяльності як особливого виду професійної діяльності проаналізовані в дослідженнях Т. Василькової, А. Капської, М. Галагузової, Р. Овчарової, А. Мудрика, Л. Коваль, Л. Міщик; методика та технології роботи з різними категоріями населення висвітлені у працях А. Капської, Л. Коваль, І. Зверєвої, М. Шакурової, П. Шептенко, М. Галагузової, Ю. Василькової, С. Толстоухової. Наукові розвідки Л. Міщик, А. Капської, В. Нікітіна, В. Поліщук присвячені проблемам теоретичної та практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вузах. Питання особливостей професійної соціально-педагогічної діяльності та їх врахування в процесі професійної підготовки фахівців стали предметом аналізу В. Бочарова, Ю. Галагузової, І. Зверєвої, Г. Лактіонової, А. Капської, Л. Міщик, Л. Штефан, З. Фалинської; інноваційних технологій професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів – П. Гусака, О. Дубасенюк, І. Козубовської.

Проблема гувернерства як педагогічної системи, напряму професійно-педагогічної діяльності в останнє десятиліття активно досліджується науковцями. У працях Н. Ковалевської, О. Корх-Черби, Є. Сарапулової, В. Стинської, С. Трошиної розглянуто історичний аспект діяльності та підготовки домашніх педагогів; наукові розвідки А. Бардінова, О. Білої, Л. Безбах, Г. Беленької, А. Ганічевої, О. Савушкіної, Н. Рогальської, Д. Федоренко висвітлюють зміст професійної підготовки гувернерів у системі середньої професійної та вищої освіти; М. Головка, С. Куприянова, С. Марченко, Р. Охрімчук, Л. Пасечник, Н. Савельєвої, Т. Скорик, С. Теплюка, Т. Тимохіної, О. Шароватової – професійно-педагогічну діяльність гувернера; І. Акіншевої,

Л. Завацької, З. Зайцевої, Т. Лодкіної, Н. Максимовської характеризують специфіку діяльності соціального гувернера та його підготовки у виші. Разом з тим зміст й організація практичної підготовки соціальних гувернерів у процесі вузівського навчання потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. З огляду на вищезазначене, метою даної публікації є аналіз теоретичних і практичних підходів до організації практики студентів вишів – майбутніх соціальних гувернерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні у вищих навчальних закладах проблема професіоналізації соціальних педагогів у контексті практичної підготовки стоїть надзвичайно гостро й потребує відпрацювання власних моделей і технологій практико-орієнтованого навчання, налагодження взаємодії з різними соціальними інститутами. Не підлягають сумніву положення науковців і практиків у галузі професійної підготовки соціальних педагогів (Р. Вайнола, А. Капська, Л. Міщик, В. Нікітін, Є. Холостова, С. Харченко) стосовно того, що активно спрямована професійна практика – найбільш важливий аспект у професійній підготовці, адже лише під час її проходження студенти безпосередньо стикаються з системою цінностей й особливим світоглядом, який характеризує представників цієї професії.

Проблема змісту, форм і методів практичного навчання майбутніх фахівців у галузі соціальної педагогіки, зокрема й соціальних гувернерів, повинна розглядатися у теоретичній та практичній площинах. Щодо теоретичного підґрунтя її вирішення, на нашу думку, за основу слід прийняти концепцію максимальної активності студентів у організації та здійсненні навчального процесу, а зважаючи на складність самовизначення майбутніх фахівців, потрібно спрямувати зусилля на формування у студентів умінь самостійного аналізу та творчого підходу до поєднання теорії з практикою. Тобто орієнтація на активізацію пізнавальної й практичної діяльності студентів дасть змогу оптимізувати взаємодію викладачів навчальних закладів, працівників соціальної сфери та студентів-практикантів, наблизити теоретичне навчання до практики соціально-педагогічної роботи. Ефективність практичного навчання безпосередньо залежить також від змісту й характеру співпраці студента і його викладача-наставника, від методів навчання, керівництва, об'єктивних умов проходження практики.

Поява, формування й розвиток особистого стилю професійної діяльності майбутнього соціального гувернера без перебільшення відбувається саме у процесі практичної підготовки. Як інтегрований базовий

компонент особистісно-професійного становлення фахівця вона виступає зв'язком між теоретичним навчанням майбутніх гувернерів та їхньою самостійною роботою у закладах соціальної сфери. Практика – це процес оволодіння різноманітними видами професійної діяльності, в якому цілеспрямовано створюються умови для самопізнання та самовизначення студента під час виконання різних професійних ролей, формується потреба самовдосконалення [5].

Розробляючи теоретико-методичні підходи до організації практики соціальних гувернерів у виші, необхідно розглядати її як неперервний процес (В. Поліщук), що охоплює систему різноманітних видів соціально-педагогічних практик, які проводяться протягом усього періоду навчання за наскрізною програмою, з поступовим ускладненням її завдань, змісту, форм і методів; практичного спрямування теоретичної підготовки (використання технології контекстного навчання, опору в процесі викладання на досвід соціально-педагогічної діяльності, яким оволоділи студенти під час практики); залучення студентів до пошуково-дослідницької діяльності, до вирішення конкретних соціально-педагогічних проблем і ситуацій, з якими вони зіткнулися під час практики; виконання лабораторних завдань, практичних та курсових робіт, змістовно та організаційно пов'язаних з елементами практики; організації спільно з працівниками установ науково-практичних і методичних конференцій, присвячених обговоренню, осмисленню й розробці можливих шляхів вирішення актуальних питань соціально-педагогічної діяльності [1].

Саме таке розуміння практичної підготовки забезпечить реалізацію провідних завдань, серед яких – поглиблення та вдосконалення теоретичних знань, встановлення їх зв'язку з практичною діяльністю; розвиток особистісних якостей, необхідних соціальному педагогу у професійній діяльності; формування професійних умінь і навичок: комунікативних, організаторських, діагностичних, проєктивних, дидактичних, аналітичних; ознайомлення з основними типами і видами закладів, у яких здійснюється соціально-педагогічна діяльність; оволодіння сучасними соціально-педагогічними технологіями колективної, групової, індивідуальної роботи з різними категоріями клієнтів; створення умов для розвитку здібностей і самореалізації студента, для формування власного стилю діяльності; формування у студентів творчого й дослідницького підходів до професійної діяльності; розвиток навичок професійної рефлексії [5].

Зважаючи на специфіку професійної діяльності соціального гувернера, організація, зміст, принципи, форми й методи його практичної

підготовки відрізняються від загальних підходів до педагогічної та соціально-педагогічної практики. Адже основними об'єктами його роботи є діти й молодь з особливими потребами; родини, у яких живуть, виховуються діти з функціональними обмеженнями. Досвід вузів України свідчить, що підготовка гувернерів, сімейних вихователів, соціальних гувернерів, інших фахівців цього напрямку потребує перш за все ретельного добору місць, баз проходження практики. Для цього слід проаналізувати, систематизувати й узагальнити значний обсяг інформації, зокрема кількісні та якісні показники щодо основних напрямів діяльності закладу (мета, зміст, форми і методи роботи, основні категорії клієнтів, основні види соціально-педагогічної допомоги і послуг, особливості функціонування); наявність необхідних умов та можливостей для успішного проходження студентами даного виду практики (приміщення, чіткість і структурованість діяльності, спрямованої на надання соціально-педагогічних послуг, кадровий потенціал, розуміння значення роботи зі студентами, навчальних потреб студентів); ступінь психологічної й організаційно-методичної готовності закладу до приходу студентів-практикантів (готовність адміністрації, працівників установи до співпраці зі студентами, наявність необхідної документації); можливості закладу для навчання студентів під час проходження ними практики; готовність установи до тривалої різносторонньої співпраці з навчальним закладом; наявність власних програм, власного бачення здійснення практичної підготовки студентів на місці практики [1].

Ефективними практичними шляхами втілення цих теоретико-методичних рекомендацій є, наприклад, створення "банку" родин, що потребують послуг соціального гувернера, із залученням засобів масової інформації (проведення відповідної рекламної кампанії на телебаченні та у місцевій пресі) [3]; налагодження співпраці із загальноосвітніми навчальними закладами, дошкільними установами міста, управліннями освіти й охорони здоров'я, які володіють даними про сім'ї, що виховують дітей з функціональними обмеженнями, тощо.

У Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича студенти спеціальності "Соціальна педагогіка" (спеціалізація "Соціальне гувернерство") відповідно до цілісної концепції підготовки проходять такі види практики: ознайомлювальна, волонтерська, профілактично-виховна, організаційно-дозвіллева, навчально-технологічна, стажерська, переддипломна [4, с. 7–8]. Майбутні соціальні гувернери практикуються в соціальних службах, установах і закладах

м. Чернівців, громадських, неурядових організаціях, діяльність яких спрямована на підтримку та допомогу різних категорій соціально-дезадаптованих родин, дітей та молоді. Серед них – міський та обласний центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, обласний центр соціально-психологічної допомоги, Чернівецький обласний благодійний фонд “Діти-інваліди”, відділення Дитячого фонду в Чернівецькій області, Чернівецький міський палац дітей й юнацтва й ін. [2, с. 4].

У переліку баз практики особливе місце займає неурядова громадська організація – Міжнародний благодійний фонд “Аквіла”, що заснований у травні 2005 р. (свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи № 353571; місцезнаходження – 58004, м. Чернівці, 1-й провулок Ходорівський, 13; голова Фонду – Кушнір Віра Михайлівна). Організація функціонує за рахунок волонтерства й грошової підтримки друзів не тільки з України, а й з-за кордону. Головне завдання “Аквіли” – навчити дітей-інвалідів турбуватися про самих себе. Великий об'єм діяльності фонду – робота з дітьми-інвалідами та сім'ями, в яких вони зростають і виховуються. “Аквіла” надає реальну практичну допомогу сім'ям, які зустрілися з проблемою інвалідності. Значна їх частина живе в незадовільних умовах, не має достатньо коштів, щоб забезпечити основні потреби.

У складі організації функціонує клуб “Перлина”. Його засідання проводяться в першу суботу кожного місяця (а з початком 2010 р. – двічі на місяць); основна мета – організація дозвілля й налагодження дружніх стосунків між дітьми з особливими потребами та членами їх родин. Для того, щоб дати матерям можливість відпочити і підзарядитися новою енергією, а також установити дружні стосунки, “Аквіла” пропонує різні форми співпраці та взаємодії матерів під час кожного засідання клубу.

Крім того, існують спеціальні заходи, призначені тільки для матерів дітей з особливими потребами, як-от: щотижневі заняття з вивчення Біблії, відвідування кіно, зустрічі в кафе для спілкування, а також так званий “день краси”, щоб оздоровитися фізично та духовно. Окрім регулярних зустрічей у клубі, “Аквіла” пропонує сім'ям можливість взяти участь в спеціальних заходах, що включають в себе екскурсії парком, барбекю і літні табори. Побудова стосунків є головним завданням фонду при виконанні таких програм. З допомогою волонтерів, серед яких, перш за все, – майбутні соціальні гувернери, “Аквіла” щотижня відвідує багато сімей, як членів клубу “Перлина”, так і

людей зі спеціального списку, поданого державними установами, надаючи їм необхідну допомогу.

З 2005 р. НЕУО “Аквіла” має можливість приймати у себе команди лікарів та ерготерапевтів з США, ФРН, інших країн. Ерготерапевти є професіоналами, що пройшли підготовку в галузі психології, неврології та фізіотерапії. Використання єдиного, цілісного підходу є метою ерготерапії, щоб допомогти клієнтам розвивати їх здатність бути незалежними й самостійними настільки, наскільки це можливо. Щороку ці спеціалісти працюють в Чернівецькій області із сім'ями, де виховуються діти з особливими потребами. Вони налагоджують дружні стосунки, допомагають лікуванню, реалізують освітні програми. Майбутні соціальні гувернери беруть активну участь у тренінгах, семінарах, які організуються з навчальною метою; отримують відповідні сертифікати, набувають необхідні знання й уміння для ефективного виконання професійних функцій у майбутній професійній діяльності. Ерготерапевти, відвідуючи пацієнтів вдома, надають індивідуальні послуги родинам.

“Аквіла” розвивається і має плани на майбутнє. Бажання працівників фонду полягає в тому, щоб створити так званий “Притулок Надії”, що дасть змогу покращити й розширити діяльність, створити додаткові програми й охопити більшу кількість людей. Міська влада пішла назустріч: власність, запропонована організації, представляє собою земельну ділянку, яка надана “Аквілі” в оренду для використання в ролі реабілітаційного центру. У майбутньому “Притулку Надії” планується: запровадити розподіл гуманітарної допомоги; організувати бібліотеку; різноманітні майстерні для матерів; класи арт-, музико-, трудотерапії для дітей з особливими потребами; відділення денного перебування; фізіотерапевтичні кабінети; кабінети логопеда для дітей і психолога для матерів; кінозал, конференц-зал, для проведення засідань, конференцій, свят; освітньо-навчальний центр для студентів. У бібліотеці “Притулку Надії” зберігатимуться книги українською, російською та англійською мовами. Важливим доповненням стануть аудіокниги, адже вони є іноді єдиним джерелом отримання знань для багатьох дітей, які не можуть читати самостійно. “Притулок Надії” буде центром, де зможуть знайти роботу матері, які хочуть працювати. Вони братимуть участь в організації та утриманні приміщень для проживання в притулку, наприклад, робочих груп, медичних бригад, довгострокових добровольців, волонтерів і навіть туристів.

Трирічний досвід організації практики майбутніх соціальних гувернерів на базі фонду “Аквіла” засвідчив, що студенти не лише знайомляться із сучасним станом соціально-педагогічної реальності в країні та в Чернівцях, зокрема, а й мають змогу розвивати особистісні якості, необхідні в майбутній професійній діяльності; формувати діагностичні, організаторські, проєкційні, аналітичні, комунікативні уміння й навички; оволодівати сучасними соціально-педагогічними технологіями колективної, групової, індивідуальної роботи з різними категоріями клієнтів. Така практика сприяє створенню умов для розвитку здібностей і самореалізації студентів, формуванню власного стилю, творчого й дослідницького підходів до професійної діяльності; розвитку навичок професійної рефлексії; професійній орієнтації студентів і вибору майбутньої спеціалізації відповідно до уподобань і нахилів.

Під час виконання завдань практики майбутні соціальні гувернери поглиблюють теоретичні знання щодо: сутнісних характеристик груп людей, які потребують їх допомоги; проблем представників цих категорій і специфіки надання їм соціально-педагогічної допомоги в конкретній установі; чинників і умов формування позитивних мотивів основних видів діяльності; форм і методів організації допомоги тим, хто її потребує; етичних правил і норм взаємин соціального гувернера і клієнта.

Підсумкові звітні конференції, які проводяться після завершення кожного з видів практики, студентські наукові публікації, робота проблемних гуртків засвідчують, що майбутні соціальні гувернери, перебуваючи на практиці у таких організаціях, опановують уміннями планувати власну діяльність; аналізувати умови, необхідні для вирішення проблем і розвитку дитини; оволодівати індивідуальним підходом до клієнта; педагогічно осмислювати поведінку клієнта, ставити завдання і намагатися їх вирішувати; виявляти нереалізовані можливості клієнта; стимулювати позитивні прояви клієнта щодо інших людей тощо. Наявність як передбачуваних, так і непередбачуваних чинників й ситуацій, проблем клієнтів доводять необхідність реалізації вимоги диференційно-варіативного підходу до відбору змісту й організації практичної підготовки майбутніх соціальних гувернерів. Його сутність полягає в гнучкості системи практичної підготовки при дотриманні певної категоричності щодо термінів, принципів організації, звітності, й одночасно – у створенні умов для індивідуального планування практики кожного студента, що сприяє ефективному її проходженню та підвищує рівень вимог до керівництва нею.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, організація практичної підготовки соціальних гувернерів у вузах здійснюється на основі принципів взаємозв'язку між теоретичним навчанням і практичною підготовкою, науково-творчого характеру практики, послідовності, спадкоємності, динамічності, поліфункціональності, перспективності, свободи вибору, співробітництва. Вона повинна мати цілісний, єдиний характер з огляду на мету та завдання підготовки, забезпечувати координацію роботи вишу з соціальними службами, установами, організаціями конкретного міста й області; забезпечуючи таким чином формування психологічної готовності студентів до майбутньої роботи в обраній сфері; розуміння й позитивне ставлення керівників відомств та соціальних служб до важливості належної практичної підготовки майбутніх фахівців; цілеспрямовану підготовку керівників, методистів навчальних закладів і служб до кваліфікованої співпраці зі студентами. Потребують розробки цілі, завдання, форми та методи практичної підготовки майбутніх соціальних гувернерів на різних етапах вузівського навчання з урахуванням специфіки освітньо-виховних потреб дітей і молоді з функціональними обмеженнями, їх родин, вирішення конкретних завдань інтеграції у суспільство тощо.

Література:

1. *Поліщук В. А.* Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / В. А. Поліщук ; за ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 424 с.
2. Програма переддипломної соціально-педагогічної практики : методичні рекомендації / укл. : Т. А. Алексеєнко, Т. А. Равлюк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 40 с.
3. *Рогальська Н. В.* Практична підготовка майбутніх гувернерів у контексті сучасних тенденцій розвитку освіти / Н. В. Рогальська // Збірник наук. праць Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини. – Ч. 2. – К. : Міленіум, 2005. – С. 246–253.
4. Соціально-педагогічна практика : методичні рекомендації / укл. : Д. І. Пенішкевич, І. М. Петрюк, Л. І. Тимчук та ін. – Чернівці : ЧНУ, 2002. – 48 с.
5. *Фалинська З. З.* Організаційно-педагогічні умови проведення неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів / З. З. Фалинська // Вісник Чернівецького університету. Педагогіка і психологія. Вип. 296. – Чернівці : ЧНУ, 2006. – С. 36–44.